

# Oude Kerk, 2 juli 2023

ds. Carla Borgers

---

gelezen: Genesis 16 en Galaten 4, 21-31 en 5, 1

titel: Jij die mij ziet



## inleiding

Gisteren, 1 juli, was het 150 jaar geleden dat de slavernij in Suriname en de Nederlandse Antillen werd afgeschaft. Het was een heel bijzondere versie van dit feest, zeker ook gezien de woorden van excuus en het vragen om vergiffenis door koning Willem Alexander, die op velen diepe indruk maakten. Ketikoti wordt de jaarlijkse herdenking en viering van de afschaffing van de slavernij genoemd. Deze benaming is afkomstig uit de Surinaamse taal Sranantongo en betekent letterlijk 'ketenen gebroken'. Het bevrijdingsfeest wordt niet alleen in Nederland, maar natuurlijk ook in Suriname en op Curaçao, Bonaire, Aruba en Sint Eustatius gevierd. Die verkregen vrijheid was voor veel voormalige slaven nogal relatief. Nog tien lange jaren moesten ze op contractbasis blijven werken voor hun voormalige eigenaars. Slavenhouders werden bovendien gecompenseerd voor hun verlies, de voormalig slaven ontvingen geen enkele vorm van compensatie.

In verband met de viering van Ketikoti heb ik gekozen voor bijbellezingen die raken aan de pijn van slavernij in het verleden, en die doorgaan tot in het heden. Eerst horen we het verhaal van Hagar, de Egyptische slavin van Abraham en Sara. Daarna horen we hoe de apostel Paulus zijn uitleg over de onvrijheid van de joodse wet en de vrijheid in Christus koppelt aan dit verhaal over Hagar de slavin, die hij stelt tegenover de vrij geboren vrouw Sara en hun beider kinderen.

## overdenking

Gemeente, lieve mensen hier in de kerk en jullie die deze dienst digitaal volgen,

het verhaal uit Genesis 16 gaat over twee vrouwen die worstelen met hun betekenis in het leven dat ze leiden. Doen ze er überhaupt toe? Sarai worstelt ermee omdat ze haar man geen kinderen heeft gebaard. In die tijd en cultuur was dat de belangrijkste opdracht voor een vrouw: nageslacht baren. Hagar worstelt ermee omdat ze een slavin is. En juist vanwege dit feit kijken we vanochtend vooral naar Hagar.

Hagar werd niet gezien. Ze was onzichtbaar. Ze deed er eigenlijk niet toe. Ze was geen persoon, ze was bezit. Zo kon het dus zomaar gebeuren dat zij door haar meesteres Sarai aan Abram werd gegeven om een soort draagmoeder voor Sarai te worden. Want het kind dat mogelijk uit haar zou worden geboren zou niet háár kind zijn, maar dat van Sarai. Zó was de afspraak. Dat het anders zou lopen konden beide vrouwen toen nog niet voorzien.

Niet gezien worden, over het hoofd worden gezien of juist bekeken worden en direct in een hokje geplaatst. Het overkwam én overkomt heel veel mensen, niet alleen slaven. Want ook de blik van een ander kan een voorwerp, een object van je maken, zoals de Franse filosoof Jean-Paul Sartre zei. Dan wordt je gemaakt tot een beeld dat vanaf het eerste moment vast ligt in de ogen van die ander. Sommige mensen die dat overkomt gaan zich naar dat beeld gedragen. Dat is een drama, want alles wat in die mens nog méér aanwezig is aan mogelijkheden, aan eigenschappen, aan capaciteiten komen dan niet aan het licht. Die worden verduisterd door de doem van het beeld dat van die mens is gemaakt.

Zo was dat ook met Hagar het geval. Ze was slavin. Ze was eigendom van Sarai en die had het volste recht om haar te geven aan Abram zodat hij haar zwanger kon maken. Ook zij was tot object geworden, in dit geval tot een wandelende baarmoeder.

Er is Hagar niets gevraagd. De blik van Sarai heeft haar tot object gemaakt. Baarmoeder is ze, meer niet. En dat is heel pijnlijk. Zó pijnlijk dat de eenmaal zwangere Hagar het Sarai moeilijk ging maken, als een soort zoete wraak. Uiteraard laat Sarai dat niet op zich zitten en ze doet haar beklag bij Abram, die zich maar liever niet met dit soort vrouwenkwesaties wil inlaten. Hij kiest de makkelijke weg en verwijst zijn echtgenote terug naar haar tent. Zoek het zelf maar uit, daar bemoei ik me niet mee. Mij te link, die vrouwenzaken. En Sarai doet het enige dat ze kan verzinnen: ze stuurt haar slavin weg, zwanger en wel.

In dit eerste deel van het verhaal wordt God niet genoemd. De Aanwezige is hier juist de grote afwezige. Je zou kunnen zeggen dat Abram en Sarai hun eigen plan trekken en niet langer vertrouwen op de belofte die de Eeuwige hen heeft gedaan. Bijzonder is het dan dat, op het moment dat Hagar eenzaam bij een waterbron in de woestijn zit -moe en stoffig van de tocht- de Eeuwige wel aan háár verschijnt in de gedaante van een engel. De woestijn is in de bijbel vaak de plek waar een Godsontmoeting plaatsvindt.

Hagar wordt gezien en ook háár wordt een belofte gedaan: ook zij zal -naast Sarai - een aartsmoeder worden. Zij wordt aartsmoeder van de eerste zoon van Abram die op zijn beurt stamvader zou worden van een groot volk.

Overigens kent ook de Koran het verhaal over Sarai en Hagar en over Hagars kind Ismaël voor. In de Koran heet Hagar Hadjar. In dat verhaal kwam Abraham met zijn familie terecht in Egypte. Later bracht hij Hadjar en Ismaël naar een dorre vallei in Arabië en liet ze daar achter, nadat God hem had beloofd om voor hen te zorgen. Hadjar, die bezorgd was om haar baby, zocht daar in de omgeving naar voedsel en water. Volgens de Koran ontstond er als antwoord op Hadjars gebeden, als door een wonder, een bron aan de voeten van Ismaël. Die heet nu de *Bron van Ismaël*, de Zamzam in Mekka. Hadjar zocht in de woestijn naar voedsel en beklom de heuvels in de buurt om uit te kijken naar naderende karavanen. Uiteindelijk stopten passerende handelaren en vroegen Hadjar toestemming om hun kamelen uit de bron te laten drinken.

In de loop van de tijd besloten deze handelaren zich te vestigen in de kleine vallei. Uiteindelijk groeide de nederzetting uit tot de stad Mekka. Abraham kwam van tijd tot tijd terug om Hadjar en Ismaël te bezoeken.

Toen Ismaël ongeveer 13 jaar oud was, bouwden Abraham en Ismael samen de Ka'aba, een kubusvormig gebouw, plek van aanbidding van de ene God.

Terug nu naar het bijbelverhaal. Hagar wordt aangesproken door de verschijning in de woestijn. Ze wordt niet alleen gezien, maar ook toegesproken: "Hagar, slavin van Sarai, waar kom je vandaan en waar ga je heen?" Ze is niet langer object, maar subject. Ze is een vrouw met een stem, met een eigen wil, met eigen verlangens en gevoelens. Ze wordt gezien, door God. Ze is vrij, een vrije vrouw, een vrij mens. Hoe die verschijning eruit ziet wordt in het verhaal niet beschreven. We horen alleen dat die verschijning de eerste is die haar een vraag stelt. De eerste die haar niet tot object maakt van zijn blik, maar haar als mens en als medemens aanspreekt. Ze mag haar verhaal vertellen en haar gevoelens uiten. Voor Hagar is dit moment van gezien worden een Godservaring. Jij, God die mij ziet! roept ze uit. Daarom noemt ze de waterput die in de buurt is 'bron van de Levende die mij ziet!'

Vanaf dat moment is Hagar niet langer 'de slavin', maar een mens die zelf de verantwoordelijkheid voor haar eigen leven op zich neemt, die haar eigen beslissingen neemt. Ze gaat terug, terug naar de tent van Sarai, terug naar het bestaan dat ze kende. Maar er is iets veranderd. Ze is gezien door de Levende, de God die nu ook haar God is; de Levende die ook háár ziet.

Het zijn deze verhalen uit de bijbel, die de slaven van toen moed hebben gegeven om zich te verzetten, om weg te lopen of om het vol te houden voor hun kinderen. Het zijn dit soort bijbelverhalen die de hoop op bevrijding hebben levend gehouden, die liederen hebben voortgebracht vanuit de slavengemeenschappen, waarmee de hoop werd gevoed en aangewakkerd.

Maar de bijbel levert ook andere teksten; teksten die brandstof zijn gebleken voor de zich christelijk noemende slavenhandelaren en eigenaars om de handel in en het bezit van mensen bijbels te legitimeren. Zo'n gedeelte uit de brief van Paulus aan de Galaten bijvoorbeeld. Hoewel ook in Paulus' tijd de handel in en het bezit van slaven gewoon was, zal het zeker niet Paulus' bedoeling zijn geweest om die misstanden goed te praten. Aanleiding voor deze passage in zijn brief waren de pogingen van joodse volgelingen van Jezus om de niet-joodse gemeenteleden de regels uit de Thora op te leggen.

Paulus vond dat op zijn zachtst gezegd niet zo'n goed idee en spreekt hen hier op sarcastische manier op aan. En hij illustreert zijn opvattingen met een soort

allegorische uitleg van dat oude verhaal over Hagar en Sarai. Met zijn nadruk op het evangelie van Jezus Christus als boodschap van bevrijding voor mensen, bevrijding van wetten, regels en voorschriften wil hij juist aantonen dat niet-joden ook zónder de regels uit de Thora Jezus kunnen volgen.

Dat zijn tekst -en vele andere bijbelteksten- in later eeuwen zouden worden misbruikt als legitimatie, als goedkeuring om mensen juist te ontmenselijken en hen als slaven te gebruiken had de apostel niet kunnen voorzien.

Nu, anno 2023, 150 jaar ná de afschaffing van de slavernij in Suriname en de Nederlandse Antillen, is er ruimte gekomen voor excuses en zelfs voor een persoonlijke vraag om vergiffenis door de koning. Een grote stap is gezet, maar er moeten er meer volgen.

En wereldwijd zuchten miljoenen mensen nog altijd onder verschillende vormen van slavernij. En nog altijd worden mensen in hokjes geplaatst door de blik van anderen en leven zo als gevangenen in een verhaal dat hen door anderen is opgelegd, een verhaal dat niet hun eigen verhaal is.

Hopelijk maken de verhalen van de nazaten van de voormalige slaven ons bewuster van wat de blik van de ander met een mens kan doen. Wat zou het mooi zijn als die verhalen ons helpen om naar een ander te kijken en hem of haar te zien zoals die mens is in de ogen van God. Dan zal ook óns kijken 'zien' worden, zien met het hart, Gods hart. Amen.